

UOT 902

<https://doi.org/10.59849/2218-4783.2024.1.141>

ELMAR BAXŞƏLİYEV

BÜLÖVQAYA YAŞAYIŞ YERİNİN YENİ TAPINTILARI

Naxçıvanda, 2023-cü ildə, Bülövqaya yaşayış yerində aparılan qazıntılar zamanı Orta Eneolit dövrünə aid yeni arxeoloji tapıntılar əldə edilmişdir. Bu mövsümdə aparılan araşdırmalar Bülövqaya keramikasının Dalma keramikası ilə yaxın bənzərliyini bir daha göstərmişdir. Boyalı keramikanın Xalaf və Ubeyd dövrü boyalı keramikası ilə də bənzərlik göstərdiyini deyə bilərik. Yaşayış yerindən götürülən karbon analizlərinin nəticələrinə əsasən keramika məmulatını eramızdan əvvəl V minilliyin ortaları və ikinci yarısına aid edə bilərik. Bu tapıntılar həmin dövrdə bölgədə keramika istehsalı və onun yayılma arealını, iqtisadi-mədəni əlaqələri öyrənməyə kömək edə bilər. Keramika tərkibinə qum qatılan, qatqısız, saman və mika qarışıq gildən hazırlanmışdır. Qabların formaları və keramikanın ornamentasiyası ilə Yaxın Şərqi keramikası arasındakı yaxın bənzərlik fikrimizi dəstəkləyən amillər arasındadır. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, sözügedən dövrə aid keramika məmulatlarının petroqrafik analizləri hələ də aparılmayıb və regionlararası ticarətlə bağlı konkret məlumatlara rast gəlinməyib. Bununla belə keramikanın daha çox yerli istehsal olduğu fikrindəyik. Bununla belə bir qrup keramika, xüsusilə boyalı qablar idxal malı da ola bilər. Bu məqalədə Bülövqayanın Orta Eneolit dövründəki rolu yeni tapıntılar əsasında yenidən qiymətləndirilmişdir.

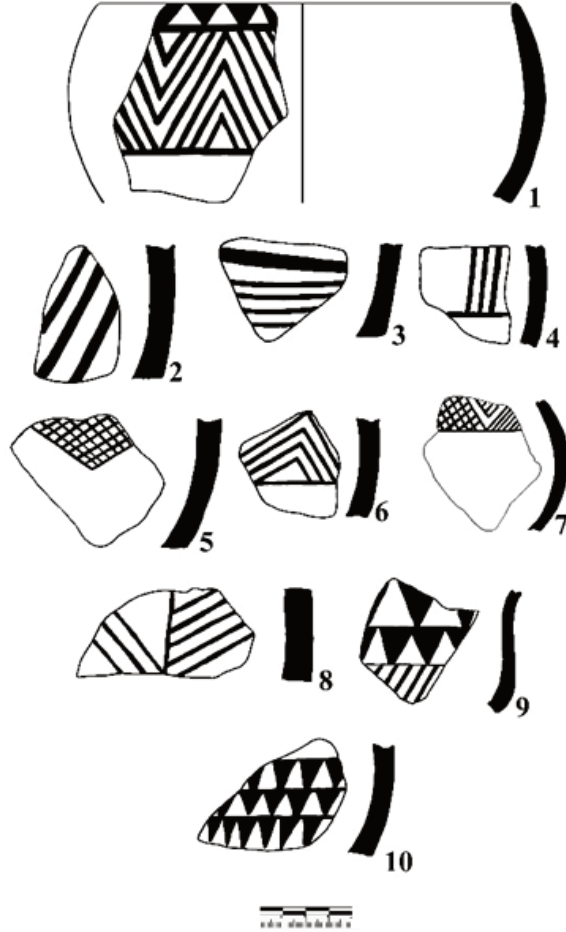
Açar sözlər: boyalı keramika, Naxçıvan, Orta Eneolit dövrü, Dalmatəpə, Ubeyd tipli keramika.

Giriş. Son zamanlar Naxçıvanda aparılan araşdırmalar nəticəsində Eneolit dövrünə aid bir çox yaşayış yerləri aşkar olunmuşdur. Araşdırmalar göstərir ki, bu yaşayış yerlərinin bir qismi, xüsusilə Uçan Ağıl, Uzunoba və Bülövqaya Orta Eneolit dövrünə aiddir. 2023-cü ildə Bülövqaya yaşayış yerində aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı əldə olunan keramika məmulatı Orta Eneolit dövrünün xüsusiyyətlərini müəyyən etmək baxımından əhəmiyyətlidir. Bizim məqsədimiz yeni aşkar olunan keramika məmulatının Yaxın Şərqi abidələri ilə müqayisəli şəkildə araşdıraraq nəşr etməkdən ibarətdir.

Bülövqaya yaşayış yeri. Bülövqaya Babək rayonunun Göynük kəndinin qərbində yerləşən Eneolit dövrünə aid yaşayış yeridir. Bülövqaya dəniz səviyyəsindən 1656 m yüksəklikdə yerləşir. 2023-cü ildə, bu yaşayış yerində aparılan arxeoloji qazıntılar nəticəsində çox sayda keramika məmulatı, obsidian məmulatı və heyvan sümüklərinin qalıqları aşkar edilmişdir. Bu tip tapıntılar buranın qədim sakinlərinin iqtisadi və sosial həyatını öyrənmək baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qazıntılar zamanı aşkar edilmiş arxeoloji materialların əksəriyyəti keramika məmulatından ibarətdir.

Keramika məmulatı. Keramika məmulatı xarakterik xüsusiyyətlərinə görə Orta Eneolit dövrü keramikası ilə bənzərdir. Yeni tapıntılar Bülövqayanın əvvəlki tədqiqatlar zamanı aşkar edilmiş keramikası ilə müqayisələr aparmağa və keramikanın bu dövrdə yayılma arealını izləməyə imkan verir. Yeni qazıntı mövsümündə Bülövqaya yaşayış yerindən aşkar edilən keramika əldə yaxşı hazırlanmış nümunələrlə təmsil olunur. Keramika məmulatını iki qrupa ayırmaq olar.

Boyalı keramika. Birinci qrupa boyalı keramika məmulatı aiddir. Bunlar əsasən gilin xəmirinə saman, qum parçaları qatılmaqla hazırlanmış nümunələridir. Bundan başqa yaşayış yerindən qatqısız gildən hazırlanmış keramika da aşkar olunmuşdur. Bəzi nümunələrdə isə gilin xəmirinə qumla yanaşı mika qatılmışdır. Aşkar edilmiş boyalı keramika daha çox qum qatqılıdır. Basma naxışlı nümunələrə rast gəlinməmişdir.

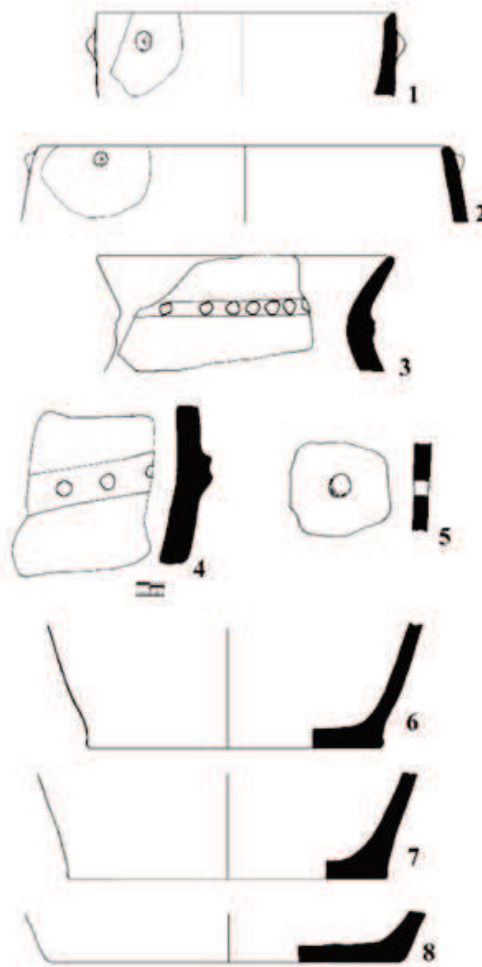
Şəkil 1. Bülövkaya yaşayış yerindən aşkar edilmiş boyalı keramika nümunələri.

Boyalı keramika məmulatının naxışlanmasında bir neçə ornamental texnikadan istifadə olunduğu müşahidə olunur. Bunlar bir-biri üzərinə çəkilmiş üçbucaqlar (şəkil 1, 9, 10), ziqzaq şəkilli üçbucaqlar (şəkil 1, 1,6), üfüqi şəkildə çəkilmiş xətlər formasında ornamentlər (şəkil 1, 3), şaquli şəkildə çəkilmiş xətlər formasında ornamentlər (şəkil 1, 2, 4), torşəkilli formada olan ornamentlər (şəkil 1, 5, 7) və ağacşəkilli formada naxışlanmış (şəkil 1, 8) keramikadan ibarətdir. Aşkar edilmiş ornament motivlərindən biri olan keramikanın üzərinə qara rəngli boyaqla bərabərtərəfli bir-birinin içərisinə yerləşdirilmiş üçbucaqların iç-içə keçərək yuxarıdan aşağıya doğru, ziqzaq forması yaratması şəklindədir (şəkil 1, 1, 6). Bu tip ornament nümunələrinin regional paralellərinə baxdıqda daha çox Dalma tipli keramika ilə bənzərlik olduğunu görürük. İran ərazisində bu tip keramika Hacı Firuz (26, s. 145, şəkil 92, o, r, q; s. 146, şəkil 93, a, g, h; s. 148, şəkil 94, c, e, i; s. 150), Seh Gabi (17, s. 302, şəkil 72. 5), Dalma Təpə (16, s. 121, şəkil 4, f), Qal'e Sarsakhti (4, p. 104, fig. 4: 1, 5) kimi yaşayış yerlərindən məlumdur. Bu tip ornamentlərin bənzərləri həmçinin qabların gövdəsinin müxtəlif hündəsi fiqurlarla bəzədilməsi ilə xarakterizə olunan Xalaf və Ubeyd mədəniyyətinə aid qablarda da vardır. Bunlara nümunə olaraq Tell Damishliyya III-dən aşkar edilmiş Xalaf keramikasını (7, s. 61. plate 15, 116, 117, s. 63. plate 16, 126, s. 65. plate 17, 133), Tell Sabi Abyadda Xalafa keçid dövrü keramikasını (9, fig. 24, g) göstərmək olar. Bundan əlavə Xalaf mədəniyyətinə aid Chagar Bazar yaşayış

yerindən bu şəkildə ornamentlənmiş keramika aşkar edilmişdir (14, p. 105, foto 1, p. 106. fig. 3/3,2 43). Bülövqaya keramikasının boyama şəklinə yaxın motivlər Ubeyd dövrünə aid keramika ilə bərabər Hassuna mədəniyyətinə aid Neolit abidəsi olan Yarım Təpə I-də aşkar edilmişdir. Keramika üzərində olan bu tip ornament motivləri ehtimal ki, öz qaynağını Neolit mədəniyyətindən götürmüşdür (21, p. 13, fig 7. b. 9, 10, 11, p. 33, fig. 19, 5). Bülövqayadan aşkar edilmiş keramikanın ağız kənarının üçbucaqlar şəklində naxışlanması (şəkil 1, 1) Xalaf mədəniyyəti ilə təmsil edilən bir sıra abidələrin keramikasında özünü göstərir (10, p. 21, fig. 8: 15), (23, p. 240, fig. 5: 12). Bu tip ağız bəzəməsinin daha qədim variantları Samarra və Hassuna mədəniyyətlərindən də məlumdur (25, p. 101, fig. 2.11: 19). Digər bir bəzəmə üsulu keramika gövdəsinə üfüqi və ya şaquli xətlər formasında çəkilmiş paralel xətlər şəklində naxışlama üsuludur (şəkil 1. 2, 3, 4). Bu tip ornamentlərin bənzərlərinə Dalma mədəniyyətinə aid keramikada rast gəlinir. Bu abidələr sırasında Hacı Firuz (26, s. 145, şəkil 92, j, k, 1), Seh Gabi (17, s. 267, şəkil 59, 38.1, 38.2, 38.3, 38.4.; s. 287, şəkil 66, 22.1; s. 302, şəkil 72.6), Kültəpə Hadishahr (3, s. 109, şəkil 8, 8; s. 111, şəkil 10, 1, 6) kimi abidələri misal göstərə bilərik. Keramikanın gövdəsində bu tip şaquli və üfüqi xətlər şəklində naxışlama, həmçinin Xalaf mədəniyyətinə aid keramikadan da məlumdur. Bu tip motivlər Tell Damishliyya III-dən (7, p. 61, plate 15, 115, 117), Tell Sabi Abyadın Erkən Xalaf dövrünə aid keramikasından (6, p. 28, fig. 4, 10, p. 30, fig. 5, 15). Chagar Bazarın Xalaf keramikasından (14, p. 55, fig. 3, 6) məlumdur. Başqa bir naxışlama üsulu torşəkilli xətlər şəklində olan ornamentlərdir (şəkil 1, 5, 7). Bunların bənzərləri İran ərazisində Dalma Təpə (16, s. 124, şəkil 4 d; s. 127, şəkil 10 a), Lavin Təpə (18, s. 114, şəkil 7, 437, 456; s. 115, şəkil 8, 783; s. 117, şəkil 10, 1031), Seh Qabi (17, s. 264, şəkil 58, 27.1, 27.2, 27.3; s. 267, şəkil 59, 34.1, 34.2, 34.8; s. 279, şəkil 63, 63.1, 63.2, 65.66; s. 292, 37.1, 37.2; s. 295, şəkil 69, 45.3), Kültəpə (Culfa kültəpəsi) (3, s. 113, şəkil 12, 1, 2), Yanık Təpə (12, şəkil 15, 3) kimi abidələrdən də məlumdur. Bu tip ornamentlərə Orta Şərqdə Xalaf və Ubeyd mədəniyyətinə aid abidələrdən rast gəlinir. Bunlara nümunə olaraq Tell Sabi Abyadın Erkən Eneolit dövrü keramikasını (6, p. 28, fig. 4, 1, 5), Tell Damishliyyanın Xalaf keramikasını (7, p. 63, plate 16, 126), II Yarım Təpənin Xalaf keramikasını (21, p. 32, fig. 16, 6) göstərə bilərik. Bununla yanaşı II Yarım Təpədən aşkar edilmiş Ubeyd tipli keramika üzərində bənzər ornamentlərə rast gəlinir (10, p. 19, fig. 6. 2, 6). Kənan Təpədən Aşkar edilmiş Ubeyd keramikası (22, p. 6, fig 4, B) üzərində də bu tip ornamentlər vardır. Yaşayış yerindən aşkar edilmiş digər bir keramikanın naxış motivi ağacşəkilli formada olan ornamentlərdir (şəkil 1. 8). Bu tip ornamentlər Seh Gabi (17, s. 276, şəkil 62, 56.3; s. 411, şəkil 102, 5), Əliköməktəpə (28, s. 157, şəkil XLV, 9; s. 158, şəkil XLVI, 4) kimi abidələrdən məlumdur. Bu tip ornamentlərə Orta Şərfin bəzi yaşayış yerlərində Proto Xalaf təbəqəsində rast gəlinmişdir. Bunlara misal olaraq Tell Halula və Chagar Bazar kimi yaşayış yerlərini göstərə bilərik (15, p. 685, fig. 4. THL 1005, 2, 3). Bundan başqa bu tip ornamentlər Tell Sabi Abyadın Son Neolit təbəqəsi (Akkerman 1989, fig. IV. 7 :46, 47, 48) və Erkən Xalaf (8, fig. IV. 39: 298, 299) təbəqələrindən məlumdur. Bu motiv həmçinin Tell Arpachiyahın Erkən Eneolit dövrü keramikasından da məlumdur (27, p. 112, fig. 33:9). Bu tip ornamentlərə Ubeyddən əvvəlki mədəniyyətlərə aid keramikada rast gəlinməyə nəsər olunmuş Ubeyd boyalı keramikasında rast gəlinməmişdir. Başqa bir naxışlanma şəkli keramikanın üzərinə qara rəngli boyaqla bir-biri üzərində yerləşdirilmiş üçbucaqlar şəklindədir (şəkil 1. 9, 10). Bu tip ornamentlərə Hacı Firuz (26, s. 145, şəkil 92 h; s. 155, şəkil 97 s.), Dalma Təpə (16, s. 121, şəkil 7 a, b), Seh Gabi (17, s. 276, şəkil 62, 56.2, 57.3; s. 292, şəkil 68, 39.2, 40.1, 40.2, 40.3) kimi abidə-

lərdən rast gəlirik. Bu tip naxışlama üsulunun bənzərləri Xalaf və Ubeyd mədəniyyətinə aid keramikadan da məlumdur.

Bunlara misal olaraq Tell Sabi Abyad (8, p. 209, fig. IV. 42. 338), Yanıq Təpə II (10, p. 21, fig. 8: 15), Tell Arpaciyah, Banahilk, Tell Halaf, Tell Turlu (20, p. 123, fig. 3: 55) kimi abidələrdən olan bu tip ornamentləri misal göstərə bilərik. Bu tip ornamentlərin bənzərləri Tell Abadanın Ubeyd dövrü keramikasında da özünü göstərir (13, p. 101. fig. 7.5: i). Verilən nümunələrdən də görüldüyü kimi Bülövqayanın Orta Eneolit keramikasının bənzərləri Dalma keramikası ilə yanaşı Xalaf və Ubeyd mədəniyyətinə aid keramika ilə də bənzərlik göstərir. Bütün bu motiv bənzərlikləri bölgələr arası qarşılıqlı mədəni əlaqələrin ola biləcəyi fikrini doğurur. Əvvəlki araşdırmalarda Xalaf və Ubeyd mədəniyyətinin bu bölgənin Eneolit mədəniyyətinə təsir edə biləcəyi fikri irəli sürülmüşdür (Baxşəliyev E, Xalaf və Ubeydin Naxçıvana təsiri). Yeni aşkarlanan Bülövqaya keramikası bu fikirləri təsdiqləyən yöndədir.

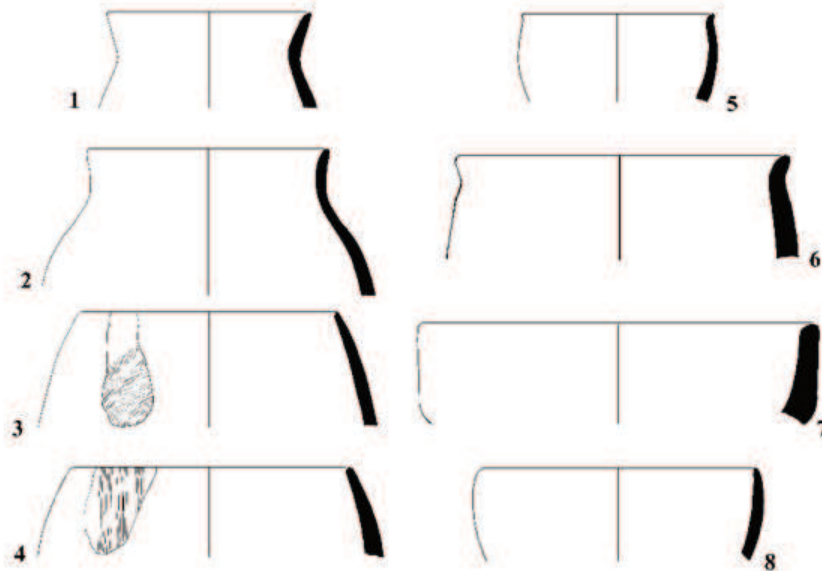

Şəkil 2. Bülövqayanın qabarıq, baxma naxışlı keramikası və oturacaq formaları.

Sadə və qabartma naxışlı keramika. Bülövqayadan aşkar edilmiş bəzi qum (şəkil 2. 1) və saman qatqılı (şəkil 2. 2) keramika üzəri təkli qabartma bəzəməli (knob) ornamentərə maldır. Bu tip keramika bəzəmələri Dalma mədəniyyətinə aid keramikadan məlumdur. Bunlara

misal olaraq Culfa Kültəpəsi (3, p. 114, fig. 13: 1, 2, 3, 4, p. 116. fig. 15: 3, p. 121. fig 20: 1), Təpə Qışlaq (24, p. 95, fig. 16) kimi abidələrin keramikasını göstərmək olar. Araşdırmalarımız zamanı bu tip ornamentasiya üsuluna Xalaf və Ubeyd mədəniyyətinə aid keramika üzərində rast gəlinməmişdir. Aşkar edilmiş keramika məmulatı arasında qabartma relyef kəmər üzərində basma naxış bəzəmli keramika nümunələri vardır (şəkil 2. 3, 4). Bu tip bəzəmə naxışlar İran ərazisində Kültəpə (3, p. 113. fig. 12: 9, 10, p. 116. fig.15: 5) yaşayış yerində rast gəlinmişdir. Bundan əlavə bu yaşayış yerindən aşkar edilmiş bir ədəd ortası deşikli keramika (şəkil 2. 5) nümunəsi də vardır. Bu tip nümunələr Bülövqayada adətən gilın xəmirinə qum qatmaqla hazırlanmışdır. Bu tip deşikli qab nümunələri Culfa Kültəpəsinin Son Eneolit dövründə (3, p. 123, fig. 22: 8, p. 127. fig. 26: 3) rastlanmışdır.

Qazıntılar zamanı Bülövqaya yaşayış yerindən bir neçə tip oturmaq nümunəsi də əldə olunmuşdur (şəkil 2. 6, 7, 8). Bu tip oturmaqlar adətən gilın xəmirinə qum qatmaqla hazırlanmış nümunələrdir. Oturmaqdan gövdəyə doğru genişlənən saxsı parçası (şəkil 2. 6) yaxşı bişirilmiş, hər iki üzdən hamarlanmışdır. Bu qabın bənzərləri Dava Göz (5, p. 76, fig. 12: 7, 14) Culfa Kültəpəsinin (3, p. 116, fig. 15: 7, p. 129, fig. 28: 18) Son Eneolit dövründən, Seh Gabi (17, p. 240, fig. 48: 7) və Təpə Siahbidin (Henricson 1983. p. 385, fig. 89: 8) keramikasından məlumdur. Bunlara bənzər oturmaq tipləri Yaxın Şərqdə Xalaf dövründən də məlumdur. Buna misal olaraq Tell Sabi Abyad (6, p. 30, fig. 5: 12, 9, p. 139, fig. 12: 1), Tell Damishliyya (7, p. 45. plate 7: 18, 19), kimi abidələrdən məlumdur. Ubeyd mədəniyyətinə aid abidələrdən isə bu tip oturmaqların tam bənzərlərinə rast gəlinməmişdir. Bəzi keramikanın oturmağındakı çıxıntılar bunların bənzər ola biləcəyinə işarə etsə də Xalaf keramikası qədər bənzər deyillər.

Şəkil 3. Bülövqayadan aşkar edilmiş kasa və çömləklər.

Bülövqaya yaşayış yerindən bir neçə çölmək nümunələri aşkar edilmişdir (şəkil 3. 1, 2). Bunlar əsasən gilın xəmirinə qum qatmaqla hazırlanmış və yaxı bişirilmiş nümunələrdir. Aşkar edilmiş çömləklərin gövdəsi qabarıq və ağzı xaricə qatlanmış şəkildədir. Bu tip çölmək nü-

munələrinə Dalma mədəniyyətinə aid yaşayış yerlərində rast gəlinmişdir. Bunlara misal olaraq Seh Qabi (17, s. 391, şəkil 92, 5) Lavin Təpə (18, s. 114, fig. 7, 412) Göy Təpə (11, p. 24, fig. 6, 179, p. 37, fig. 7, 482) kimi abidələrdən aşkar olunmuş nümunələri göstərə bilərik. Bu tip kasa nümunələri Xalaf mədəniyyətinə aid keramika üçün də xarakterikdir. Bunlara misal olaraq Tell Sabi Abyad (9, p. 151, fig. 22, l, n, p, q, p. 152, fig. 23, d), Tell Abada (Jasim S.A 2021, p. 339, fig. 244: 8, p. 343, fig. 248: 4) kimi abidələrin keramikasını göstərə bilərik. Bunlardan əlavə yaşayış yerindən bir sıra çömlək qalıqları aşkar edilmişdir.

Qazıntılar zamanı buradan aşkar olunan kasa tipli qabların bəzisinin üzəri daraqvarı alətlə naxışlanmış keramika nümunələri aşkar edilmişdir. Bunların bəzisinin gilin xəmirinə saman (şəkil 3. 3), bəzisinə isə qum qatılaraq (şəkil 3. 4) hazırlanmışdır. Hər iki nümunə yaxşı bişirilmişdir. Bu tip keramikanın bənzərləri Dalma mədəniyyətinə aid bir neçə abidədən məlumdur. Buna misal olaraq Culfa Kültəpəsindən (3, s. 110, şəkil 9, 1, s. 114, şəkil 10, s. 116, şəkil 15, 1, s. 118, şəkil 17, 3, 8, s. 119, şəkil 6, s. 121, şəkil 10, 14) aşkar edilmiş bəzi keramikaları göstərə bilərik.

Bəzi kasa nümunələri qabarıq gövdəli olub ağız kənarları xaricə qatlanmış formadadırlar (şəkil 3, 5, 6). Bu tip keramika nümunələri Dalma mədəniyyətinə aid bir sıra abidələrdə təmsil olunur. Bunlara misal olaraq Seh Gabi (12, s. 389, şəkil 91, 4), Culfa Kültəpəsi (3, p. 123, fig. 22: 2) Dalma Təpə (16, p. 126, fig. 9, B) kimi abidələri göstərə bilərik. Bu tip kasaların bənzərləri Xalaf və Ubeyd dövrü keramikasından bizə məlumdur. Lakin onlar bizim nümunələrdən fərqli olaraq boyalıdır. Bunlardan əlavə yaşayış yerindən bikonik və qabarıq gövdəli kasaların parçaları da aşkar edilmişdir (şəkil 3. 7, 8). Bu tip keramikanın bənzərləri Dalma Təpə (16, s. 126 şəkil 9 s), Seh Gabi (17, s. 367, şəkil 80, 1, s. 395, şəkil 94, 4) kimi abidələrdən məlumdur. Bu tip keramikanın yaxın bənzərlərinə Xalaf və Ubeyd dövrü keramikasında rast gəlmək mümkündür.

Nəticə. Bülövqayadan aşkar edilmiş keramika e. ə. V minilliyin II yarısında bölgədə yerli və xarici qruplar arasında çoxtərəfli münasibətlərin mövcudluğundan xəbər verir. Böyük ehtimalla bu münasibətlər çoxluqla iqtisadi zəmində olmuş və orta qammal qaynaqlarından istifadə ilə yaranmışdır. Aşkar edilmiş keramikanın böyük qisminin daha çox yerli istehsalat olması Yaxın və Orta Şərq ərazilərində yaşayan tayfaların bu mədəniyyətləri köç yolu ilə gətirməsi fikrini zəiflədir. Keramikanın tarixləndirilməsinə nəzər yetirdiyimiz zaman Dalma tipli keramikanın bölgədə ortaya çıxması qonşu ərazilərdən daha erkən tarixi göstərir. Belə ki Hacı-Firuzda Dalma tipli keramika e. ə. 4900-cü ilə, Dalma təpədə 4930-cu ilə, Naxçıvantəpədə isə 5200-cü ilə aid edilir. Bundan əlavə aşkar edilmiş obsidian nümunələri Naxçıvanın qədim sakinlərinin Şərqi Anadolu obsidianından istifadə etdiyini göstərmişdir. Şərqi Anadolu obsidianının uzun müddət Xalaf mədəniyyətində də istifadə olunduğu bilinməkdədir. Obsidian analizləri I Damishliyyə və II Sabi Abyad kimi yaşayış yerlərindən əldə edilən məlumatlara əsasən Meydandağ və Nemrut dağ obsidianlarından daha çox istifadə edildiyini ortaya qoyur. Bilindiyi kimi, Naxçıvanın qədim sakinləri də bu qaynaqlardan istifadə etmişdir. Tədqiqatçılar Yaxın Şərqdə Xalaf mədəniyyətinin yayılma dövrünü e. ə. 5200-dən e. ə. 4500-ə tarixləndirirlər. Tarixləndirmədən də aydın görünür ki, bu cür naxışlama formasına malik keramika Yaxın Şərqdə Xalaf mədəniyyəti daxilində inkişaf etmişdir. Bütün bunlar onu deməyə əsas verir ki, hər iki mədəniyyətin eyni xammaldan istifadə etməsi və onlar arasındakı iqtisadi-mədəni əlaqələr Naxçıvanda keramika məmulatlarının formalaşmasına təsir göstərmiş ola bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Baxşəliyev E. Xalaf və Ubeyd mədəniyyətinin Naxçıvanda Eneolit mədəniyyətinin formalaşmasına təsiri // AMEA Naxçıvan Bölməsi, Elmi Əsərlər. İctimai və humanitar elmlər seriyası, Naxçıvan: Tusi, 2022, № 3, s. 107-114.
2. Abedi, Akbar, Shahidi H.K. Chataigner Ch., Niknami K., Eskandari N., Kazempour M., Pirmohammadi A., Hoseinzadeh J., Ebrahimi G.H. Excavation at Kul Tepe (Hadishahr), North-Western Iran, 2010: First preliminary report // ANES, 2014, v. 51, pp. 33-165.
3. Abedi A., Khatib Shahidi H., Chataigner Ch., Niknami K., Eskandari N., Kazempour M., Pirmohammadi A., Hoseinzadeh J., Ebrahimi G.H. Excavation at Kul Tepe of (Jolfa), North-Western Iran, 2010: First Preliminary Report // Ancient Near Eastern Studies, 2014, v. 51, pp. 33-167.
4. Abedi A., Eskandari N., Shahidi H. K., Sharahi I., Shirzadeh G. New Evidence from Dalma and Kura-Araxes Culture at Tapeh Qal'e-ye-Sarsakhti // Iran and the Caucasus, 2014, No. 18 (2), pp. 101-114.
5. Abedi A. Iranian Azerbaijan Pathway from the Zagros to the Caucasus, Anatolia and Northern Mesopotamia: Dava Göz, a New Neolithic and Chalcolithic Site in NW Iran // Mediterranean Archaeology and Archaeometry, 2017, v. 17, No. 1, pp. 69-87.
6. Akkermans P. A Late Neolithic and Early Halaf Village at Sabi Abyad, Northern Syria // Paléorient, 1987, v. 13, pp. 23-40.
7. Akkermans P. The Soundings at Tell Damishliyya / M.N. van Loon, ed., Hammam et-Turkman. Leiden-Istanbul, 1988, pp. 19-67.
8. Akkermans P. Excavations at Tell Sabi Abyad: Prehistoric Investigations in the Balikh Valley, Northern Syria. Oxford, 1989, 378 p.
9. Akkermans P. et al. Investigating the Early Pottery Neolithic of Northern Syria: New Evidence from Tell Sabi Abyad // American Journal of Archaeology, 2006, v. 110, No. 1, pp. 123-56.
10. Amirov S. The Morphology of Halafian Painted Pottery from Yarim Tepe II, and the Process of Ubaidian Acculturation // II Workshop on Late Neolithic Ceramics in Ancient Mesopotamia, 2018, pp. 15-23.
11. Brown T.B. Excavation in Azerbaijan, 1948. London, 1951, 279 p.
12. Burney C.A. The Excavations at Yanik Tepe, Azerbaijan, 1962: Third Preliminary Report // Iraq, 1964, v. 26/1, pp. 54-61.
13. Carter R., Philip G. Beyond the Ubaid: Transformation and Integration in the Late Prehistoric Societies of the Middle East. Chicago: The Oriental Institute, 2010, 394 p.
14. Cruells W. La cerámica pintada Halaf / M.Molist (ed.), Tell Halula (Siria). Un yacimiento Neolítico del Valle Medio del Éufrates. Campañas de 1991 y 1992 (Ministerio de Educación y Cultura). Madrid, 1996, pp. 99-114.
15. Cruells W. The Proto-Halaf: Origins, Definition, Regional Framework and Chronology / J.M.Cordoba, M.Molist, M.C.Perez, I.Rubio and S.Martínez (eds.), Proceedings of the 5th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East (3-8 april 2006). V. III, Madrid: UAM Ediciones, 2008, pp. 671-689.
16. Hamlin C. Dalma Tepe // Iran, 1975, No. 13, pp. 111-127.

17. Henrickson H.F. Ceramic styles and cultural interaction in the Early and Middle Chalcolithic of the Central Zagros, Iran. A Thesis submitted in conformity with the requirements for the degree of Doctor of philosophy in the University of Toronto. Toronto, 1983, 840 p.
18. Hejebri N., Binandeh A., Nestani J., Vahdati N.H. Excavation at Lavin Tepe North-west Iran // *Ancient Near Eastern Studies*, 2012, v. 40, p. 95-117.
19. Jasim S.A. Tell Abada: An Ubaid Village in Central Mesopotamia / Oriental Institute Publications, 147. The Oriental Institute, 2021, 588 p.
20. Leblanc S.A., Watson, P.J. A Comparative Statistical Analysis of Painted Pottery from Seven Halafian Sites // *Paléorient*, 1973, v. 1, pp. 117-133.
21. Merpert N., Munchaev R. The Earliest Levels at Yarim Tepe I and Yarim Tepe II in Northern Iraq // *Iraq*, 1987, v. 49, pp. 1-36.
22. Bradley P.J., Foster C.P. An Overview of the Ceramic Sequence at Kenan Tepe / *Studies in Honour of Altan Çilingiroğlu: A Life Dedicated to Urartu on the Shores of the Upper Sea*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İstanbul, 2009, pp. 505-532.
23. Sharp M., Kaercher K. Chalcolithic Ceramic Connections Between Mesopotamia and Iran, c. 5900-5100 b.c.e. // *Iraq*, 2018, v. 80, pp. 1-18.
24. Sharifi M., Motarjem A. The process of cultural change in the Chalcolithic period in the highlands of Western Iran at Tepe Gheshlagh // *Documenta Praehistorica*, v. 45, 2018, pp. 86-99.
25. Tsuneki A. et al. Excavations at Qalat Said Ahmadan, Qaladizah, Iraq-Kurdistan: Second Interim Report (2015 Season) // *Al-Rāfidān*, 2016, v.37, pp. 88-142.
26. Voigt M. Hajji Firuz Tepe, Iran: The Neolithic Settlement. Philadelphia: University of Pennsylvania, 1983, 396 p.
27. Ipek B. Figural motifs on halaf pottery: an iconographical study of Late Neolithic society in Northern Mesopotamia: A master's thesis. Ankara: Bilkent University, 2019, 181 p.
28. Массон В.М., Мерперт Н.Я. Вопросы хозяйства и общественного строя энеолитических племен Кавказа / *Археология СССР*, 1982, с. 132-158.

AMEA Naxçıvan Bölməsi

E-mail: elmarbakhshaliev@gmail.com

Elmar Bakhshaliev

NEW DISCOVERIES AT THE BÜLÖVQAYA SETTLEMENT

In 2023, during archaeological excavations in the Bülövqaya settlement in Nakhchivan, new archaeological discoveries dating back to the Middle Chalcolithic were found. The research carried out this season once again demonstrated the close similarity of the Bülövqaya ceramics with the Dalma ceramics. In addition, it can be noted that the painted pottery is also similar to the pottery of the Halaf and Ubaid periods. The similarity of the shape of the vessels and ornaments with ceramics from the Middle East confirms our opinion. Based on the results of radiocarbon dating taken from the settlement, we can date the pottery to the middle and second half of the 5th millennium BC. These finds may contribute to understanding the production of ceramics, its distribution area, economic and cultural connections in the region at

this time. The pottery is made from clay mixed with sand, straw, and mica. Some ceramics are made without untempered clay. It should be noted that petrographic analysis of pottery from this period has not yet been carried out, and no specific information on interregional trade has been found. However, we are inclined to believe that the majority of pottery was produced locally. However, a certain group of ceramics, especially painted vessels, may have been imported goods. This article reassesses the role of Bülövqaya in the Middle Chalcolithic based on new discoveries.

Keywords: *Nakhchivan, painted ceramics, Middle Chalcolithic Period, Dalma ceramics, Ubaid-type ceramics.*

Эльмар Бахшалиев

НОВЫЕ НАХОДКИ ПОСЕЛЕНИЯ БЮЛЕВГАЯ

В 2023 году во время археологических раскопок в поселении Бюлевгая в Нахчыване были получены новые археологические открытия, относящиеся к среднему энеолиту. Исследования, проведенные в этом раскопчном сезоне, еще раз продемонстрировали близкое сходство керамики Бюлевгая с керамикой Далмы. Кроме того, можно отметить, что расписная керамика поселения также подобна керамике периода Халаф и Убейд. Сходство формы сосудов и орнаментаций с керамикой из Ближнего Востока, подтверждают наше мнение. Основываясь на результатах радиоуглеродного анализа, взятого из поселения, мы керамические изделия можем отнести к середине и второй половине V тысячелетия до н. э. Эти находки могут способствовать пониманию производства керамики, ареал ее распространения и экономико-культурных связей в регионе в это время. Керамические изделия изготовлены из глины с примесью песка, соломы и слюды. Некоторые экземпляры изготовлены без каких-либо примесей. Однако следует отметить, что петрографический анализ керамики этого периода еще не проводился, и конкретной информации о межрегиональной торговле не найдено. Тем не менее, мы склонны считать, что большинство керамических изделий производилось на месте. Определенная группа керамики, особенно расписанные сосуды, могла быть импортным товаром. В данной статье на основе новых открытий переоценивается роль поселения Бюлевгая в эпоху среднего энеолита.

Ключевые слова: *Нахчыван, расписная керамика, средний энеолит, керамика Далмы, керамика тина Убейд.*

(Tarix elmləri doktoru, professor Hidayət Cəfərov tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlk variant 05.02.2024

Son variant 29.03.2024